

Mälsåkers slott

– byggnadshytta som restaureringsmetod

ETT AV SVERIGES förnämsta barockslott, uppfört av Nicodemus Tessin d.ä. på 1670-talet, ligger i dag tyst och öde. Under 1990-talet utfördes intensiva restaureringsarbeten med en byggnadshytta för att sätta slottet i stånd efter de svåra vatten- och frostsador som slottet fick vid 1945 års brand. Arbetena avbröts när arbetsmarknadsbidragen försvann. Nu väntar man åter på medel för en fortsättning.

Slottet, som vid branden ägdes av norska legationen, hade använts som skola under andra världskriget. År 1951 överläts den brandskadade ruinen till Viterhetsakademien och slottets avbrända tak rekonstruerades. Sedan 1956 förvaltas Mälsåker av Riksantikvarieämbetet. Under 1960-talet byttes rötskadade bjälklag ut mot nya i betong och originalfönster i ek mot fabriksstillverkade fönster med rutor av plexiglasliknande material. Meningen var då att slottet skulle användas som arkiv.

Riksantikvarieämbetets intresse för Mälsåkers restaurering väcktes i samband med att Konsthögskolans restaureringslinje studerade slottet 1990–91. Man ville återge slottet dess forna prakt: barock och 1600-tal på tredje våningen, rokokoko och 1700-tal på mellenvåningen samt jugend och sekelskifte på bottenvåningen. Meningen var att slottet genom ett samarbete med Nationalmuseum skulle användas som museum för delar av

den statliga porträttsamlingen på Gripsholm. Konservering skulle utföras där det var möjligt, annars lagning och komplettering. Även rekonstruktion blev nödvändig och i några fall fria tolkningar.

ATT ÅTERSKAPA DET DEMOLERADE

De högklassiga interiörerna på Mälsåker var när byggnadshytan inrättades skadade av både brand och vatten så väl som de hårdhända restaureringsförsök som hade påbörjats av Riksantikvarieämbetet på 1960-talet. Till en början valdes att återställa Tessintidens interiörer med ambitionen att bevara den historiska autenticiteten i så hög grad som möjligt. Rivningar, lagningar och ett idogt konserveringsarbete genomfördes under konservator Ingrid Hemgrens ledning.

STUCKTAKET

Tack vare Nordiska museets inventering och bildokumentation från åren före branden och Erik Andréns publikation strax efter, har Riksantikvarieämbetet kunnat rekonstruera paradvåningens instörtade stucktak. Bevarade bitar från taken, förvarade i fruktlådor, inventerades rumsvis och sammanställdes med bildmaterialet. Tekniska kompromisser blev nödvändiga på grund av infästningen mot betongbjälklagen med modifieringar som hörde samman med den sänkta takhöjden. Större taksegment tillverkades

vid arbetsbord och fästes upp mot ett gjutet gipsundertak, i sin tur fäst mot ett armeringsnät. De lösa stuckelementen syddes fast mot undertaket med mjukglödgad rostfri tråd. Kompletteringar och slutjustering utfördes direkt i takens ornamentik. Både stuckbruk och det finare modelleringsbruket är av samma typ som ursprungligen användes.

SNICKERIER

Vid den inventering som Konsthögskolans arkitekturskola genomförde 1990–91 konstaterades att cirka 80 procent av snickerierna i de två översta våningarna fanns kvar i någon form. En noggrann uppmärkning och sortering rum för rum utfördes, och det framkom att åtskilligt var angripet av brunröta, det vill säga hussvamp. Dessa skadade partier rengjordes och luftades utomhus under kontinuerlig kontroll. Brandskadade snickerier kompletterades med iläggningsfyllningar av nytt trä, utförda av byggnadshyttans snickare.

MÅLADE YTOR

Snickerierna har varsamt gjorts rena och skrapats fria från cement med hjälp av skalpell, vilket var ett tidskrävande precisionsarbete. Enstaka flagning av färgskikt har behandlats med störlim på snickerier och fisklim på de vävspända målade taken. Man stryker in ytan och trycker med

Byggnadshytan har medeltida förebilder.

Frilagd tegelmur.

våt svamp så att det absorberas in litet i taget. Bättringsmålteri och retuscher har utförts med blank oljefärg gjord på rå linolja ovanpå en grund av krita. Målsättningen har varit att återskapa så hela rumsgestaltningar som möjligt.

MEDELTIDA BYGGNADSHYTTA

Förebilden till Mälsåkers byggnadshytta var bland annat den medeltida byggnadshyttan. Restaureringsprocessen utformades som ett direkt utbyte mellan arkitekter, konservatorer och hantverkare.

Organisationen av en byggnadshytta tog form där Riksantikvarieämbetet stod för projektledningen. En styrgrupp med representanter från både Riksantikvarieämbetet, Konsthögskolan och Byggnadsindustrins yrkesnämnd tillsattes. För byggnadshyttans hantverkare anordnades kontinuerliga seminarier. De utförda arbetena dokumenterades och Riksantikvarieämbetet använde detta material för sammanställning av information om projektet för både fackfolk och allmänhet. Planeringen för byggnadshyttan sammanföll med en konjunkturedgång i byggbranschen, vilket möjliggjorde finansiering av projektet via arbetsmarknadsmedel med anslag årsvis. Bygg-

nadshyttan förlorade sin finansiering när konjunkturen vände och fick därför avslutas. Under 1999 och 2001–03 utfördes dock en del kompletterande konserverings- och restaureringsarbeten med annan finansiering.

Mälsåkers byggnadshytta är ett exempel på en restaurering som sammanfört teori och praktik i en pedagogisk arbetsprocess. Riksantikvarieämbetet har här bidragit till att sprida kunskap och erfarenheter av traditionella hantverksmetoder som en del av restaureringskonsten. Åtskilliga rum återstår att tas om hand, liksom hela närmiljön kring slottet.

Nu planeras för ett framtida kompetenscentrum för både byggnads- och trädgårdshistoria, byggnadshantverk, konservering och restaurering på Mälsåker – en arena för metodutveckling och forskning kring vårt kulturarv.

Hur tänker man använda slottet i en nära och avlägsen framtid? Vad kräver detta för installationer, åtgärder och service i slottet och omgivningarna? Kommer det att finnas tillräckligt med underhållsmedel? Kan man leva upp till att hela området ska behandlas som riksintresse för kulturmiljövården?

TRÄDGÅRDARNAS ÅRSRINGAR

De förfallna trädgårdarna på Mälsåker väntar fortfarande på att någon ser deras värde och tar ansvar för deras vård och restaurering. Under tiden blir deras forna prakt allt svårare att tyda.

Trädgårdarna på Mälsåker har inte omfattats av den ambitiösa restaurering av själva slottet som inleddes 1993. Sedan Riksantikvarieämbetet övertog ansvaret för förvaltningen 1956 har vården av utemiljön varit minimal och skötseln omfattar i dag nästan bara gräsklippning.

Slottet omges av rester av alléer, parker och trädgårdar från olika tider, i barock, i den engelska parkens romantiska stil och i nyklassicism. Trädgårdsanläggningarna kom till för att ge slottet en värdig inramning och ge ägarna status, glädje och nytta – aspekter som är nödvändiga för att levandegöra dagens slottsmiljö. De olika trädgårdarna är anlagda från 1670-talet till början av 1900-talet, genomgående med en hög ambitionsnivå.

Riksantikvarieämbetet har påbörjat ett arbete med en vårdplan. Utgångspunkten är en trädinventering och ett vårdprogram som utarbetats av elever och lärare vid Institutionen för Landskapsplanering i Ultuna.

Stora barocksalen första vintern efter branden.

1970-talets betonggolv och stålbalckförstärkningar.

Stuckarbetet.

TRÄDGÅRDARNAS UTVECKLING PÅ MÄLSÅKER

Men detta är bara en början. Studierna av den innehållsrika trädgårdshistorien måste fördjupas och det är viktigt att se till trädgårdens alla årsringar.

När man planerar framtida vård och restaurering av Mälsåker behöver trädgårdsaspekterna lyftas fram. Man kan inte avvakta tills slottets framtida användning blivit bestämd. För restaurering av förfallna historiska trädgårdar och parker krävs långsiktiga visioner. Vissa åtgärder behöver utföras varsamt och i steg, medan andra kan utföras i större etapper. Detta kräver permanenta resurser för kontinuerlig vård och skötsel.

I ett europeiskt perspektiv ligger Sverige inte särskilt väl till när det gäller att återskapa historiska trädgårdar. Ute i Europa finns strålande exempel på hur förvanskade och förfallna parker har kunnat rekonstrueras. Ett sådant är den nederländske regentens lustslott Het Loo i Apeldorn. Där avlägsnade man större delen av 1800-talets engelska park och återtog den forna barockprakten. På Mälsåker bör man gå fram försiktigare och börja med de tidsskikt som är lättast att restaurera, innan man tar sig an den stora formträdgården.

Slutet av 1600-talet – början av 1700-talet. Tidig barock.

Omkring mitten av 1700-talet. Sen barock, lust- och nyttoträdgård.

Slutet av 1700-talet – mitten av 1800-talet. Engelsk romantisk park och fruktträdgård.

Sekelskiftet 1900 – mitten av 1900-talet. Romantik, nyklassicism, arboretum och fruktodling.

Det vitputsade slottet Het Loo omgavs 1975 av en lummig romantisk park.

I dag omges det restaurerade slottet Het Loo av en restaurerad barockträdgård, återställd till skick från 1690-tal till tidigt 1700-tal.

Stora barocksalen som den ser ut i dag.

Puttisar, original och rekonstruktion.